

Ukraine” Parliament of Ukraine dated 23 December 2010 No.2856-VI / Holos Ukrainy dated 04.12.2010. – Official Publication. – K.: Parliamentary publishing. – 2010. – No.229–230 – (Official Publications Library).

10. *Методика визначення еколого-економічного коефіцієнта для встановлення витрат місцевих рад на охорону здоров'я населення міст обласного підпорядкування і сільських районів Дніпропетровської області* / Національна академія наук України, Інститут проблем природокористування та екології – м. Дніпропетровськ, 2007 р.

The Methodology of determination of environmental and economic coefficient for estimation of expenses of local councils on health care in regional subordination towns and rural areas of Dnipropetrovsk region / National Academy of Sciences of Ukraine, Instytut problem pryrodokorystuvannia ta ekolohii – Dnipropetrovsk. – 2007.

11. *Офіційний сайт Дніпропетровської обласної державної адміністрації* – Дніпропетровська область, Новини регіону [Електронний ресурс] – Режим доступу до даних: <http://adm.dp.ua/OBLADM/obl dp.nsf/archive/3E2AEC730D59F164C225730E00473948?opendocument>

The official site of Dnepropetrovsk Regional State Administration – Dnipropetrovska oblast, News of the region [electronic resource] – Access mode to the data: <http://adm.dp.ua/OBLADM/obl dp.nsf/archive/3E2AEC730D59F164C225730E00473948?opendocument>

Приведен перечень предприятий – основных загрязнителей окружающей природной среды в городе Кривой Рог. Рассчитаны налоговые платежи „Сбор за загрязнение природной окружающей естественной среды“ за 1991–2009 годы, определен процент экологического налога, который необходимо направить на медицинское обслуживание людей, которые заболели в результате загрязнения окружающей среды г. Кривого Рога. Проанализировано налоговое законодательство в области охраны окружающей природной среды, определены основные этапы изменения законодательства по взысканию экологических платежей.

Ключевые слова: *экологический налог, окружающая среда, загрязнители, эколого-экономический эксперимент*

The list of the enterprises being the major contaminants of the Kryvyi Rih city environment is provided. Tax payments of “Charge for pollution of a natural environmenting habitat” for 1991–2009 and percent of the ecological tax which is necessary to direct on health services of people who were ill as a result of environmental pollution of Kryvyi Rih are calculated. The tax laws in the branch of protection of the environment are analyzed; the basic stages of changing of tax law of ecological payments’ collecting are defined.

Keywords: *ecological tax, environment, pollution, an ecologic-economic experiment*

Рекомендовано до публікації докт. екон. наук П.І. Пономаренком. Дана надходження рукопису 09.01.11

УДК 504.062

О.С. Лопатіна

Державний вищий навчальний заклад „Національний гірничий університет“, м. Дніпропетровськ, Україна, e-mail: lop_vip@mail.ru

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ОБ’ЄКТІВ У ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНАХ

O.S. Lopatina

State Higher Educational Institution “National Mining University”, Dnipropetrovsk, Ukraine, e-mail: lop_vip@mail.ru

SPECIFIC OF FUNCTIONING OF INDUSTRIAL OBJECTS IN MARITIME REGIONS

Розглянуто проблему ефективного використання природних ресурсів в Україні. Досліджено весь комплекс рекреаційних природних ресурсів, рекреаційної діяльності та визначено головні еколого-економічні проблеми на рекреаційних територіях. Проаналізовано специфіку Азовського моря та географічні особливості степового регіону України. Визначено ефективність еколого-економічних методів на промислових підприємствах та управління природоохороною діяльністю за допомогою наукових досліджень.

Ключові слова: *природокористування, природоохоронна діяльність, рекреаційна діяльність, рекреаційні природні ресурси, екологічний менеджмент, навколишнє середовище*

Актуальність теми. Проблема ефективного використання ресурсів в Україні є однією із найбільш гострих і характерна не тільки для промислових територій, але й рекреаційних, оскільки сьогодні через

відсутність ефективних механізмів екологічного контролю в системі управління промисловими та рекреаційними територіями держава несе величезні збитки і втрачає перспективи економічного зростання на майбутнє. Такий стан особливо небезпечний у галузях, які є базовими для економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дана проблема широко обговорюється такими науковцями, як Галушкіна Т.П. [1], Лукьянчиков Н.Н., Потравный І.М. [2], Голуб А.А., Струкова Е.Б. [3].

Теоретичну і методологічну основу дослідження системи екологічного менеджменту складають праці українських та зарубіжних учених. Важливе значення мали праці Мозгальової В.М. [4], а також дослідження Мягченко А.П. [5], присвячені питанням екологічного менеджменту на рекреаційних територіях.

Однак, подальшого вивчення потребує питання вибору конкретного еколого-економічного методу на промислових підприємствах та ефективного використання природних, рекреаційних ресурсів в Україні.

Мета дослідження. Метою цієї статті є дослідження функціонування промислових підприємств на рекреаційних територіях та їх ефективність управління природоохоронною діяльністю для досягнення екологічно розумного компромісу між підприємством, населенням і навколишнім середовищем.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогодні особливе місце посідає степова зона, яка займає найбільшу, порівняно з іншими зонами, площу – 39,7% території України. В її межах знаходяться Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька і Луганська області, південні частини Одеської, Миколаївської, Полтавської, Кіровоградської і Харківської областей, а також північна рівнинна територія Криму.

Найбільшим природним багатством степової зони і національним багатством усієї України є її ґрунтові ресурси, серед яких переважають високопродуктивні чорноземи. Степова зона відома своїм широкомасштабним зрошенням, високою розораністю земель. Вона є основним в Україні й одним з найбільших у світі регіонів вирощування високоякісних твердих сортів пшениці, соняшнику, винограду, рису, овочів і баштанних культур. Кліматичні ресурси Південного Степу дають змогу вирощувати ріцину, бавовник та ін. Південь України – перспективний район видобутку нафти, газу, золота та інших мінерально-сировинних ресурсів.

У степовій зоні є великі поклади корисних копалин. Першорядне значення мають кам'яне вугілля Донецької області, залізні і марганцеві руди Українського щита і залізні руди Керчі, родовища нафти і газу Дніпровсько-Донецької і Причорноморської западин. Запаси високоякісної кухонної солі є одними з найбільших в Європі, які знаходяться в Донбасі, Дніпровсько-Донецькій западині, Криму. На території степової зони є поклади золота, алмазів та інших викопних ресурсів.

Отже, сама природа створила сприятливі умови для індустріального розвитку Придніпров'я, Донбасу і Приазов'я, перетворивши ці райони на один із великих світових центрів вугільної промисловості, цінних будівельних матеріалів тощо. Тут є практично всі природні ресурси, які широко використовують у паливно-енергетичній, металургійній і хімічній галузях промисловості України.

Що ж стосується південних приморських районів Степу, то узбережжя Чорного та Азовського морів – вважаються загально визнаними місцями масового відпочинку і лікування, на яких зосереджені санаторно-курортні господарства[6].

Азовське море розташоване на південній окраїні Російської рівнини. Площа 38 840 км², найбільша довжина 380 км, ширина 200 км, обсяг перевищує 300км³, середня глибина близько 8 м (найбільша 14 м), довжина берегової лінії 2686 км. У море впадають дві великі ріки – Дон і Кубань. Азовське море саме мілководне на Землі – це одна з його істотних особливостей. Мілководдя у значній мірі впливає на гідрологічні умови водойми, визначаючи його малу термічну й динамічну інерцію.

Води Азовського моря насичені розчиненим киснем і багаті біогенними речовинами (з'єднаннями азоту, фосфору, кремнію), що пояснюється більшим притоком річкових вод. Це море по біологічній продуктивності одне з найбагатших на Землі. В Азовському морі налічується більше 300 видів і підвидів риб. До специфічних видів риб відносяться сарган і азовський калкан, один вид дельфінів – азовка, промислове значення мають тюлька, хамса, бички, оселець, судак, кефаль, камбала, за запасами осетрових це море посідає друге місце у світі.

У приморській зоні Азова функціонують курорти поблизу Таганрога і Маріуполя на березі Таганрозької затоки; південніше тут знаходяться – Бердянськ та Кирилівка Запорізької області. Азовське узбережжя є надзвичайно перспективним регіоном для лікування, оздоровлення, туризму і відпочинку.

Цінність регіону визначається характерними властивостями природних рекреаційних ресурсів – природних та природно-технічних геосистем, об'єктів, явищ природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу. Сам напрям рекреаційної діяльності визначається економічними і соціальними потребами суспільства, загальною культурою населення.

Таким чином, рекреаційна діяльність є невід'ємною частиною сучасного способу життя. Залучаючи до сфери цієї діяльності природні об'єкти, культурні комплекси, технічні системи та інші складові рекреаційного потенціалу, людина знаходить або формує територіальні рекреаційні системи, а суспільство розвиває їх. Проблеми охорони природи і раціонального природокористування в умовах курортно-рекреаційних комплексів стоять досить гостро.

Курорти виступають складними територіальними утвореннями. Їх розглядають як системи, що включають у себе: природні комплекси, задовольняючи, власно, рекреаційні та побутові потреби; технічні системи і обслуговуючий персонал, забезпечуючи умови життєдіяльності, лікування та відпочинку; органи управління, здійснюючи планування і повсякденне регулювання підсистемами.

За унікальністю та цінністю природно-лікувальних ресурсів, рівнем облаштованості ви-

діляють курорти державного і місцевого значення. Підставою для визначення території курортовою є наявність природних лікувальних ресурсів, лікувальної інфраструктури для їх експлуатації та

організації лікувально-профілактичної діяльності [4].

Весь комплекс рекреаційних ресурсів можна розділити на три групи (рис.1).

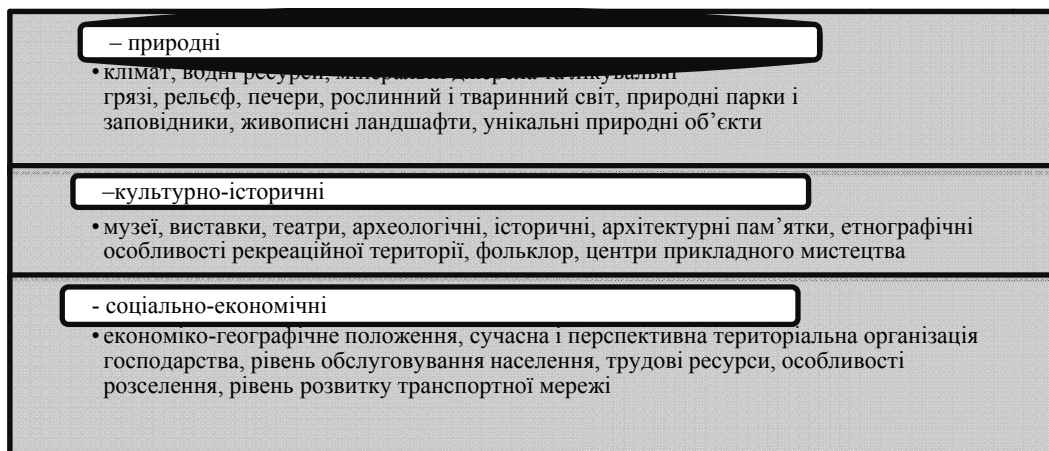


Рис.1. Основний комплекс рекреаційних ресурсів

До рекреаційних ресурсів пред'являють наступні вимоги:

- 1) виконання лікувально-оздоровчих функцій;
- 2) споживання природних цінностей (огляд пейзажів і визначних пам'яток природи, у тому числі заповідних територій);
- 3) відвідування культурних цінностей (огляд пам'яток історії, культури, архітектури, відвідування музеїв, виставок, театрів тощо);
- 4) заняття спортом (пішохідні, водні, лижні, велосипедні, авто- і мотоподорожі, прогулянки, плавання, спортивні ігри);
- 5) аматорські заняття (збирання грибів і ягід, рибальство, полювання).

У той же час, треба визнати, що головними еколого-економічними проблемами на рекреаційних територіях є промисловість, інфраструктура якої, в основному, була сформована в 30-ті роки минулого століття, розвивалася найбільш дешевим способом.

Концентрація санаторно-курортних установ, питома вага промислового та сільськогосподарського виробництва, інтенсивний рух автотранспорту на загальному тлі недосконалої загальнокультурної інфраструктури (водо-та теплопостачання, енергозабезпечення, комунальне господарство, транспорт), низький рівень комфортності оздоровниць створюють надмірне антропогенне навантаження, знижують рівень престижності курортів та ставлять під загрозу саме існування сировинної бази та самого рекреаційного господарства найбільш популярних курортів.

Таким чином, розвиток рекреаційної діяльності, який проходив паралельно до створення потужностей у галузі матеріального виробництва, призвів до виникнення індустріальних територій.

І тому промисловим підприємствам на рекреаційних територіях потрібно зосередити зусилля по зме-

ншенню негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Основною еколого-економічною проблемою курортних міст, як і багатьох інших адміністративно-територіальних утворень, є нестача, дефіцит коштів.

Недосконала система розрахунків і розподілу зборів за використання природних ресурсів ускладнює процес діяльності в природоохоронній сфері.

Виникає необхідність здійснення комплексу природоохоронних заходів для забезпечення балансу між розвитком природи та індустріальних систем.

Останнім часом аналіз методів управління природоохоронною діяльністю доцільно проводити з використанням системного підходу, що дає можливість за допомогою дослідження взаємодії „Виробництва – населення – навколишнього середовища“ визначити умови, які могли б направити й утримати розвиток виробництва, економічну стабілізацію в руслі обліку екологічних вимог.

У той же час, треба визнати, що слід ураховувати справжній стан виробництва, очікувану динаміку забруднення не тільки у сфері виробництва, але й у сфері споживання при передбачуваному економічному рості. Система перебуває в постійній динаміці стосовно вибору тих або інших методів управління з метою підтримки сталого розвитку й підвищення ефективності управління. Водночас слід враховувати, що методи управління природоохоронною діяльністю приносять певну визначену ефективність від їх застосування, що дозволяє розв'язувати виниклі проблеми у сфері природоохоронної діяльності.

У результаті досліджень [7] Астафьевої О.Е. встановлено, що ухвалення рішення про доцільність впровадження того або іншого методу повинне випереджатися дослідженням впливу методів управління на керовані параметри (табл. 1), по реалізованих функціях.

Таблиця 1

Вплив методів управління природоохороною діяльністю на керовані параметри

| Методи управління природоохороною діяльністю | Керовані параметри | | | | | | | Скорочення забруднення НС у процесі споживання |
|--|--------------------------|--------------|--------|---------|---|------------------|---------------------|--|
| | Виробництво й реалізація | | | | Скорочення забруднення НС у процесі виробництва | | | |
| Економічні методи управління | Прибуток | Собівартість | Якість | Престиж | Зниження | Зниження скидань | Скорочення відходів | |
| 1. Плата за забруднення НС | + | + | | | + | + | + | |
| 2. Податки за забруднення НС | + | | | | + | + | + | + |
| 3. Плата за продукцію | | + | + | + | + | + | + | |
| 4. Екологічне страхування | | + | | | + | + | + | |
| 5. Субсидії | | | + | + | + | + | + | |
| 6. Система застав | | + | + | + | + | + | + | + |
| 7. Принцип „бульбашки“ | | + | + | + | + | + | + | + |
| Адміністративні методи управління | | | | | | | | |
| 1. Установлення нормативів | + | | | | + | + | + | + |
| 2. Стандартизація | + | | + | + | + | + | + | + |
| 3. Ліцензування | + | | | | + | + | + | |
| 4. Екологічний аудит | + | | + | + | + | + | + | |
| 5. Сертифікація | + | | + | + | + | + | + | + |

У табл. 2. представлені функції природоохороною діяльності, реалізовані за допомогою різних методів управління, і їх вплив на природоохоронну діяльність. Автор виділяє основні три групи управління: адміністративні методи (встановлення нормативів, ліцензування, сертифікація); методи системи екологічного менеджменту (стандартизація, екологічний аудит); економічні (плата за забруднення навколиш-

нього середовища, податки за забруднення навколишнього середовища, екологічне страхування, „бабл-принцип“).

До адміністративно-правової групи методів управління природоохороною діяльністю, які представлені на рис. 2, належать стандарти, нормативи й ліміти, серед яких виділяють: стандарти якості, нормативи й ліміти впливу, технологічні стандарти тощо.

Таблиця 2

Реалізація функцій природоохороною діяльності за допомогою різних методів управління

| № п/п | Методи управління | Функції природоохороною діяльності | | | | | | | | | | | Вплив методу управління | | | |
|-------|------------------------------|------------------------------------|--------------|------------|-------------|-------------|------------|-----------|-------------|------------|-----------|---|-------------------------|-----------|-------|---------|
| | | Виробництво й реалізація | | | | | | | | | | Скорочення забруднення НС у процесі виробництва | | | | |
| | | стимулювання | перерозподіл | | регулювання | | контроль | | | | | | акумулювання | мотивація | пряме | непряме |
| | діяльність | продукція | забруднення | діяльність | продукція | забруднення | діяльність | продукція | забруднення | діяльність | продукція | забруднення | | | | |
| 1. | Плата за забруднення НС | + | + | | | | | | | | | | + | | + | |
| 2. | Податки за забруднення на НС | + | + | | | | | | | | | | + | | + | |
| 3. | Екологічне страхування | + | + | | | | | | | | | | + | | | + |
| 4. | Стандартизація | + | | | | + | + | | | | | | | | + | + |
| 5. | Екологічний аудит | + | | | | + | + | | | | | | | | + | + |
| 6. | Принцип „бульбашки“ | + | + | | | + | | + | | | | + | + | + | + | + |
| 7. | Установлення нормативів | + | | | | + | | + | | | | + | | | + | |
| 8. | Ліцензування | | | | | + | | + | | | | | | | + | + |
| 9. | Сертифікація | | | | | | + | | + | | | | | | + | + |

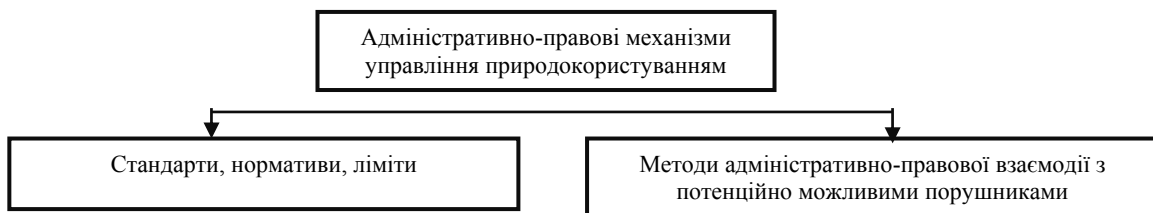


Рис. 2. Схема суцільності адміністративно-правових методів управління природокористуванням

Екологічні нормативи є рівнем максимально допустимого втручання людини в НПС, які забезпечують збереження їх структури і динамічних властивостей у просторі та часі.

Система екологічних нормативів містить вимоги екологічної безпеки стосовно гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому середовищі; рівнів акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого впливу на довкілля; вмісту шкідливих речовин у харчових продуктах; викидів та скидів у навколишнє середовище забруднюючих речовин; рівнів шкідливого впливу фізичних і біологічних чинників.

Стосовно екологічного нормування, то ця процедура встановлює нормативи стану для НПС і гранично допустимих на нього впливів у вигляді обґрунтування критеріїв безпеки біосфери за всіма можливи-

ми варіантами негативного впливу, методи оцінювання поведінки екологічних токсикантів у навколишньому середовищі, визначення відгуків екосистем на антропогенні впливи, визначення рівнів припустимого антропогенного навантаження на екосистеми, що встановлюються для кожного природокористувача у вигляді гранично допустимих викидів, скидів, лімітів розміщення відходів і затверджуються уповноваженими органами.

Що ж стосується методів адміністративно-правової взаємодії з потенційно можливими порушниками умов екологічної рівноваги, то до них відносяться: оцінка впливу на стан навколишнього середовища (ОВНС), екологічна експертиза й аудит, екологічна паспортизація, екологічне страхування, екологічні сертифікати, дозволи й ліцензії, прямі заборони та ін (рис. 3).

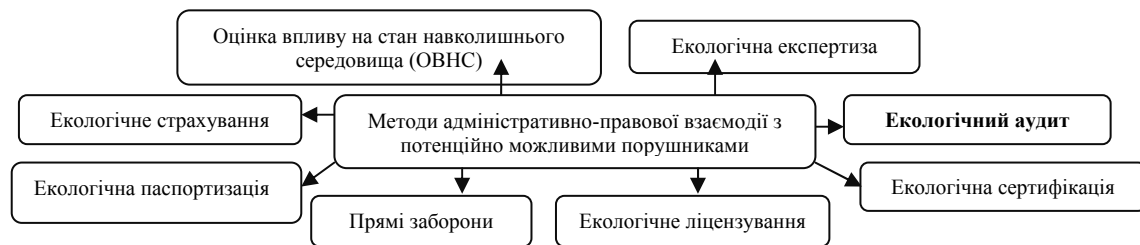


Рис. 3. Схема супідрядності методів адміністративно-правової взаємодії з потенційно можливими порушниками умов природокористування

Методи адміністративно-правової взаємодії з потенційно можливими порушниками умов екологічної рівноваги, також як і стандарти й нормативи, мають важливе значення в системі адміністративно-правових механізмів керування природокористуванням. У зв'язку з цим, поряд із поліпшенням екологічного виховання та освіти важливим завданням держави є створення таких умов діяльності підприємств, коли б вони були змушені займатися природоохоронною діяльністю або були матеріально зацікавленими в реалізації заходів у цій галузі.

Друга група методів управління відноситься до системи екологічного менеджменту. Напрями її розвитку знайшли відображення в працях відомих спеціалістів: Ігнатова В.Г., Кокіна Л.В. [8].

На думку авторів Семенова В.Ф., Михайлика О.Л., Галушкіної Т.П. [9] екологічний менеджмент виділяють як окрему систему, в якій „... ініціативна й результативна діяльність економічних суб'єктів спрямована на досягнення їх власних екологічних цілей, проектів та програм, розроблених на основі принципів коефективності й екосправедливості“.

За Ігнатовим В.Г. і Кокіним Л.В.[8], екологічний менеджмент – це „екологічно безпечне управління сучасним виробництвом, управління процесами зміни екологічного стану суспільства, країни, регіону“.

Іншими словами, спільними рисами екологічного менеджменту пропонується виділити наступні основні ознаки: він є складовою загальної системи екологічного управління; є системою ринкового управлін-

ня довкіллям; його дія обмежується на територіальному ієрархічному рівні в рамках регіону, корпорації, підприємств у сферах з ринковими відносинами, й насамперед – виробничій.

Багато вчених пропонує застосування міжнародних стандартів сертифікації якості територій, ресурсів та послуг у курортно-рекреаційній сфері, санкціонованих світовим співтовариством, та вписаний у „Порядок денний на XXI століття“, який було прийнято в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. У цьому документі особливо підкреслено, що „екологічний менеджмент варто віднести до ключової домінанти стійкого розвитку та вищого пріоритету промислової і підприємницької діяльності“.

Мягченко А.П. [5] вважає, що важливою складовою паспортизації є серія міжнародних стандартів ISO:14000, що визначає структуру екологічного менеджменту та представляє собою одну з найбільш значних міжнародних природоохоронних ініціатив.

Ці стандарти вимагають дотримання певних процедур та наявності документів, осіб, відповідальних за певні сфери екологічно значимої діяльності. Документи, що входять у систему, можна умовно розділити на три основні групи: принципи створення і використання систем екологічного менеджменту (СЕМ); інструменти екологічного контролю й оцінки; стандарти якості продукції та послуг. Особливо актуальна проблема такої сертифікації для промислово розвинутих регіонів України, зокрема Запорізької, Донецької, Луганської, Одеської, Харківської та Миколаївської областей.

Серед причин, за якими підприємству необхідна сертифікація або впровадження СЕМ, можна назвати наступні: поліпшення іміджу фірми у сфері виконання природоохоронних вимог (зокрема, природоохоронного законодавства); збільшення оціночної вартості основних фондів підприємства; бажання завоювати ринки „зелених“ продуктів; поліпшення системи управління підприємством у природоохоронній сфері діяльності.

Таким чином, ефективний екологічний менеджмент забезпечує підприємству кредит довіри у відносинах з усіма зацікавленими в його діяльності сторонами. У цьому полягає основна перевага екологічного менеджменту в порівнянні з традиційним формальним екологічним управлінням.

Підприємства, як правило, частіше за все не зацікавлені у декларуванні, у реальній оцінці фактичного їх впливу на навколишнє середовище і оприлюдненні результатів своєї діяльності.

Застосування СЕМ до основних функцій екологічного управління та менеджменту вимагає від організації: обґрунтування екологічної політики підприємства і зобов'язань з планування результатів його екологічної діяльності; ефективного управління персоналом і впливами на природне середовище для раціонального використання ресурсів; здійснення внутрішнього екологічного моніторингу та екологічного аудиту; аналізу та оцінки результатів природоохоронної діяльності; перегляду та вдосконалення системи екологічного управління та екологічного менеджменту.

Система екологічного менеджменту надає організації в рекреаційній сфері діяльності можливість структурувати, зв'язати воедино виробничі процеси, спрямовані на високу ефективність діяльності. Результати діяльності встановлюються за сукупністю обставин реального середовища, співвідношенням між витратами ресурсів та отриманим ефектом.

Екологічна сертифікація – результат відповідності об'єкта сертифікації природоохоронним вимогам, встановленим чинним законодавством України, державними стандартами та іншими нормативними документами, у тому числі міжнародними та національними стандартами інших країн. Екологічний сертифікат відображає політику рекреаційного підприємства як сукупності основних принципів, намірів та його зобов'язань, що створюють основу для розробки власних екологічних цілей і завдань.

Планування діяльності у сфері екологічного менеджменту базується на системі природоохоронних пріоритетів з урахуванням гостроти еколого-економічних проблем підприємства. Сформульовані цілі мають бути конкретними, завдання – співставними, а перевага повинна надаватися превентивним заходам, зокрема, виявленню екологічних ризиків на порушення стану екосистем внаслідок викидів в атмосферу, забруднення ґрунтів, скидання неочищених стоків. Для обліку цих ризиків створюють систему матеріальних балансів, яка представляє собою математичну модель оцінки впливу діяльності людини на

природне середовище. Основою моделі є визначення екологічної безпеки як комплексу екологічних ризиків (R), які можна оцінити загальною формулою: $R = \sum (\beta_i / \gamma_i)$, де β_i – фактичний розмір еколого-економічної шкоди від впливу i-компонента на природне середовище; γ_i – реальна величина збитку, нанесеного середовищу кожним i-компонентом. Такий облік шкідливих факторів, як основи екологічних ризиків, дозволяє створити систему контролю за станом середовища та розробити найбільш ефективну систему управління якістю її функціонування.

Виявлені пріоритетні екологічні ризики, як правило, не тільки оцінюються, але й документуються у вигляді відповідного реєстру. Реєстр екологічних ризиків може та повинен послідовно уточнюватися, корегуватися і доповнюватися з урахуванням досягнутих результатів.

Паралельно програмі ЕМ повинна функціонувати і програма ЕА, що сприяє виявленню основних економічних вигод запобіганню негативного впливу на природне середовище. Екологічний аудит дозволяє визначити різноманітні потенційні переваги, пов'язані з природоохоронною діяльністю, у тому числі стосовно створення та зміцнення сприятливого іміджу підприємства, залучення уваги інвесторів; отримання переваг і пільг при інвестиціях; підвищення конкурентоспроможності виготовленої продукції і послуг; залучення уваги міжнародних організацій та міжнародної громадськості до підприємства. Окремими наслідками системного екологічного підходу є отримання членства в міжнародних екологічних спілках підприємців і розвиток відносин з діловими партнерами за кордоном; отримання переваг територіального та національного природоохоронного лідерства; виникнення додаткових можливостей для розвитку та зміцнення відносин з органами місцевої влади і державного екологічного контролю, населенням, екологічною громадськістю. Усе вищенаведене формує додаткові можливості для зміцнення і розширення позицій підприємства на міжнародних товарних, фінансових ринках та збільшення акціонерної вартості підприємства.

Що ж стосується економічних методів управління природоохоронною діяльністю, то вони є найпоширенішими у світовій практиці та діють у багатьох європейських країнах. Значна увага пов'язана з тим, що ефективним є шлях економічного стимулювання за допомогою різних видів платежів (за викиди шкідливих речовин в атмосферу, скиди в гідросферу, накопичення твердих відходів, їх складування та захоронення в літосфері), пільгового кредитування та оподаткування, надання субсидій, екологічного страхування. Завдяки продажу екологічних прав, держава регулює природоохоронну діяльність та значно зменшується вплив на довкілля.

На нашу думку, не можна не визначити, що серед економічних важелів основне місце посідають податки та плата за забруднення. Впровадження плати за забруднення приводить до істотного зменшення природоохоронних витрат, оскільки підприємства з

низькою вартістю ліквідації забруднень прагнуть до максимального їх скорочення, а за високої вартості природоохоронних заходів забруднення хоч і надходять у природне середовище, та високі штрафи за це дозволяють державним органам концентрувати значні ресурси для природоохоронних цілей. Рівень плати за забруднення відповідає соціально-економічному збитку в результаті забруднення.

Широко застосовується також система податків і штрафних санкцій. Податки встановлюються окремо за промислове і комунально-побутове використання. В Угорщині, наприклад, їх розмір залежить від якості та розташування джерела водопостачання, цільового призначення води. Розміри податків визначаються видами комунального водокористування, характером та обсягом забруднювачів тощо. Система оподаткування всіх забруднюючих виробництв уведена в таких західноєвропейських країнах як Голландія, Франція, Німеччина та ін. Витрати на очисні споруди іноді становлять 50 % виробничих витрат.

У США широко обговорюється пропозиція запровадити плату за забруднення у формі податку на пакувальні матеріали й тару – головне джерело місцевого сміття. Успішний досвід використання подібного економічного інструменту в штаті Орегон показав, що водночас зменшується й забруднення різними видами пакування, банками тощо. Аналогічних законодавчих заходів ужито і в деяких інших штатах (Мічиган, Вермонт).

Надання підприємствам свободи вибору альтернативних рішень щодо плати за забруднення середовища, на думку американських дослідників, створює певні передумови не лише для зменшення вартості боротьби з забрудненням, а й зменшує виробничі витрати в цілому.

Економічне стимулювання природоохоронної діяльності не обмежується тільки примусовими методами. Важливу роль відіграє політика надання певних пільг та економічної допомоги підприємствам, які здійснюють боротьбу із забрудненням. Набуває розвитку ринковий механізм природоохоронної діяльності, який передбачає застосування екологічних субсидій, позик, податків, зборів, штрафів, кредитів і квот.

У цьому плані нам здається важливим підсилити економічний механізм природокористування, який би базувався на зростанні правової та екологічної культури, дотриманні нормативів на викиди забруднюючих речовин, створенні дієвого економічного механізму, який би стимулював підприємства до реалізації природоохоронних заходів. Дотримання природоохоронного законодавства дозволить уповільнити темпи погіршення стану навколишнього середовища, а в окремих випадках – повернути техногенні об'єкти до первісного стану та вивести показники на більш стабільний рівень, більш ефективно регулювати й контролювати процес стабілізації природного середовища.

Ще одним з методів управління ризиком у природокористуванні є страхування, у тому числі – еколо-

гічне. На думку Лукьянчикова Н.Н., Потравного І.М. та Моткіна Г.А [2] екологічне страхування забезпечує можливість компенсації частини заподіяних забрудненням навколишнього середовища збитків та створює додаткові джерела фінансування природоохоронних заходів.

Реалізація принципу bubble principle – (від англ. bubble – бульбашка) на практиці дозволяє реалізувати всі функції управління природоохоронною діяльністю. У результаті досліджень Голуба А.А., Струкова Е.Б. визначено, що принцип „бульбашки“ є найбільш привабливим [3].

Суть його полягає в тому, що в якості єдиного джерела забруднення береться все підприємство з усіма його джерелами викидів і навіть група підприємств певного регіону. У цьому випадку всі джерела одного підприємства знаходяться ніби під одним куполом (бульбашкою), у межах якого необхідно витримати певний обсяг викидів тієї чи іншої речовини. Такий підхід забезпечує можливість для досягнення нормативу загального викиду, обмежуватись нейтралізацією одного чи декількох джерел забруднення (інші можуть продовжувати викиди), застосовувати різні найбільш оптимальні для даного підприємства засоби і заходи зниження забруднення (ліквідувати забруднююче виробництво чи об'єкт, перейти на екологічно чистий вид палива та ін.). Використання даного принципу дозволяє значно зменшити витрати на здійснення заходів з охорони довкілля, здійснювати в цій галузі більш гнучку, ефективну технічну та фінансову політику.

На засадах „бабл – принципу“ базується і торгівля правом на викиди – ще один із засобів оптимізації фінансово-технічного забезпечення зниження сукупних забруднюючих речовин, що застосовуються в США.

За правилами даного роду торгівлі одне підприємство може придбати в іншого право на певну квоту викиду. Право продажу таких квот має фірма, яка зменшила сумарний викид конкретної забруднюючої речовини на своєму підприємстві нижче встановленого законом рівня. Саме право на зменшення викиду і є предметом купівлі-продажу між підприємствами, фірмами. Умовами договору про таку купівлю – продаж є: обов'язковість розміщення підприємства покупця і продавця в одному регіоні (під одним куполом); „надлишки“ зменшення викиду забруднюючої речовини (квота викиду, що продається) мають компенсувати викиди підприємства-покупця. Практика продажу і купівлі „надлишків“ зменшення викидів застосовується як об'єктів розширення і реконструкції діючих промислових, так і при будівництві нових підприємств. Застосування торгівлі правом на викиди дає змогу посилити кооперацію між різними фірмами, здійснювати в галузі охорони навколишнього середовища фінансову і технічну політику, акцентовану на більш високий екологічний результат. Той, хто має технічні можливості, не зупиняється на досягненні рівні викидів, а зменшує їх, маючи від цього істотну економічну користь (вигоду). Покупець права

на певну квоту викиду також має свій зиск. Він може продовжувати свою виробничу діяльність без значних витрат на природоохоронні заходи. Регіон же від цього має сумарне зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин.

Сьогодні існують два основні підходи до рішення техногенної проблеми. Перший підхід виходить з необхідності впровадження у виробництво екологічних інновацій.

Ю. Яковец обґрунтував цю ідею в такий спосіб: „Враховуючи, що природні умови свого існування й розвитку людство може змінити дуже малою мірою, а тенденції демографічної динаміки змінюються повільно, то головним підвладним розуму, волі та праці людини ресурсом реалізації глобальної екологічної програми є технологічний прорив, перехід до екологізованого постіндустріального технологічного способу виробництва“ [10].

Висновки. Отже, для забезпечення сталого розвитку, безумовно, важливого значення набуває впровадження екологічних інновацій, під якими розуміють нові продукти та технології, нові способи організації виробництва, що забезпечують охорону навколишнього середовища. Мова йде про втілення систем екологічного менеджменту, екологічного маркетингу, екологічних технологій, що дозволяють забезпечити взаємодію між економічним розвитком і захистом довкілля на рівні окремого підприємства.

Варто відзначити також, що серед перспективних шляхів покращення екологічної ситуації в курортно-рекреаційних комплексах одним з основних вважається проведення екологічного моніторингу з метою підготовки й прийняття розумних, своєчасних та науково-обґрунтованих рішень зі збереження, раціонального використання і відновлення природних лікувальних та рекреаційних ресурсів.

Подальшим шляхом вирішення еколого-економічних проблем природокористування може бути формування екологічної стратегії екологізованого розвитку територій, яка б відповідала головним завданням інтегрованого регіонального планування, менеджменту природних ресурсів, забезпечення розвитку інфраструктури та зонування території для комплексного її розвитку.

Відповідна стратегія повинна стати основою для планування, розвитку менеджменту і маркетингу промислово-рекреаційних територій і повинна брати до уваги екологічні та економічні фактори розвитку регіону, поєднувати подальший розвиток виробничої інфраструктури бізнесу поряд зі збереженням природно-ресурсного потенціалу.

Список літератури / References

1. Галушкіна Т.П. Механизм формирования региональной модели экоманеджмента (на примере приморских рекреационных территорий Причерноморья) / Галушкіна Т.П. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1999. – 128 с.

Galushkina T.P. Mechanism of regional ecological management model formation (example of recreation regions of Prichernomorje) / Galushkina T.P. – Odessa: Institut problem rynku i economico-ekologicheskikh issledovaniy NAN Ukrainy, 1999. – 128 p.

2. Лукьянчиков Н.Н. Экономика и организация природопользования / Н.Н. Лукьянчиков., И.М. Потравный – М.: Тройка, 2000. – Библиогр.: 450 – 454 с.

Lukyanchikov N.N. Economy and structure of nature management / N.N. Lukyanchikov, I.M. Potravnyy. – М.: Тройка, 2000. – Bibliogr.: 450–454 p.

3. Голуб А.А. Экономика природопользования / А.А. Голуб, Е.Б. Струкова. – М.: Аспект пресс, 1995. – 188 с.:ил.

Golub A.A. Economy of nature management / A.A. Golub, Ye.B. Strukova. – М.: Aspect progress, 1995. – 188 p.: illustrated.

4. Мозгальова В. М. Развитие рекреационно-туристического комплекса Одесского региона как фактор активизации инвестиционных процессов: вестник ОДЕУ / Мозгальова В. М. – 2004. – № 17. – 212 – 216 с.

Mozghalova V.M. Development of recreation and tourist complex in Odesa region as a factor of investment activation: visnyk ODEU / Mozghalova V.M. – 2004. – No.17. – 212 – 216 p.

5. Мясченко А.П. Экологический менеджмент и аудит в рекреационной деятельности [Электронный ресурс]: Режим доступа к журн.: <http://ariu.berdyansk.net/departments/conferences/2005/40S.pdf> – Название с экрана.

Myagchenko A.P. Ecological management and audit in recreation URL: <http://ariu.berdyansk.net/departments/conferences/2005/40S.pdf>

6. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2 кн.: [посіб. для студ. географ. фак. економ. спец. вищих навч. закладів] / Заставний Ф.Д.; ред. М.П. Парцей – Львів: Світ, 1994. – 471 с

Zastavnyi F.D. Geography of the Ukraine : in 2 volumes.: [Tutorial for students studying geography and economy] / Zastavnyi F.D.. editor M.P. Partsey – Lviv: Svit, 1994. – 471 p.

7. Астафьева О.Е. О возможностях повышения эффективности управления природоохранной деятельностью [Электронный ресурс]: журнал „Менеджмент в России и за рубежом“ / О.Е. Астафьева, Я.Д. Вишняков, А.Л. Новоселов. – 2001 – № 6 – Режим доступа к журн.: <http://www.cfin.ru/press/management/> – Название с экрана.

Astafyeva O.E. About prospects of nature-conservative measures efficiency raise // Menedzhment v Rossii i za rubezhom / O.E. Astafyeva, Ya.D. Vishnyakov, A.L. Novoselov. – 2001 –No.6 – URL: <http://www.cfin.ru/press/management>

8. Игнатов В.Г. Экологический менеджмент / В.Г. Игнатов., А.В. Кокин. – Ростов-на-Дону: Книжное издательство, 1997. – 127 с.

Ignatov V.G. Ecological management / Ignatov V.G., Kokin A.V. – Rostov-na-Donu: Publishing house, 1997. – 127 p.

9. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент: навч. посіб. / Семенов В.Ф., Михайлик О.Л., Галушкіна Т.П. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с.

Seменов V.F. Ecological management: tutorial / Seменов V.F., Mukhaylyk O.L., Halushchikina T.P. – K.: Centr navchalnoyi literatury, 2004. – 516 p.

10. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Яковец Ю.В. – М.: Экономика, 2001. – 346 с.

Yakovets Yu.V. Globalization and interaction of civilizations / Yakovets Yu.V. – M.: Ekonomika, 2001. – 346 p.

Рассмотрена проблема эффективного использования природных ресурсов в Украине. Исследован весь комплекс рекреационных природных ресурсов, рекреационной деятельности и определены главные эколого-экономические проблемы на рекреационных территориях. Проанализирована специфика Азовского моря и географические особенности степного региона Украины. Определена эффективность эколого-экономических методов на промышленных предприятиях и управления природоохранной деятельностью с помощью научных исследований.

Ключевые слова: *природопользование, природоохранная деятельность, рекреационная деятельность, рекреационные природные ресурсы, экологический менеджмент, окружающая среда*

The problem of the effective use of natural resources of Ukraine is considered. The whole complex of recreational natural resources, recreational activities are investigated and main ecological-economic problems are ascertained in recreational territories. The specific of Sea of Azov and geographical features of steppe region of Ukraine are analyzed. Efficiency of ecological and economical methods on industrial enterprises and of nature protection management with the help of scientific researches is determined.

Keywords: *nature management, nature protection activity, recreational activity, recreational natural resources, ecological management, environment*

Рекомендовано до публікації докт. техн. наук О.Г. Вагоною. Дана надходження рукопису 21.02.11